

І. В. Поўх
г. Брэст, Беларусь

КАНЦЭПТАСФЕРА ГІСТАРЫЧНАГА ЧАСУ Ў РАННЯЙ ТВОРЧАСЦІ ШЭЙМАСА ХІНІ

Гістарычны час як форма мастацкага часу складае зместаўтваральную і структураўтваральную аснову мастацкіх твораў гістарычнай тэматыкі, незалежна ад іх жанравай прыналежнасці. Агульнавядома, што ніводзін мастацкі – у прыватасці літаратурны – твор не пазбягае ўплыву свайго часу, у той ці іншай ступені ўяўляючы сабой увасабленне аўтарскай думкі, мэтавай аўдыторыі і асяроддзя, у якім ён узнік. Мастацтва, найперш мастацтва слова, стварае і адкрывае своеасаблівую гістарычную перспектыву, пункт погляду на мінулае. Яскравым прыкладам гэтага з’яўляецца творчасць ірландскага паэта Шэймаса Хіні (1939–2013), лаўрэата Нобелеўскай прэміі 1995 года “for works of lyrical beauty and ethical depth, which exalt everyday miracles and the living past” (“за лірычную прыгажосць і этычную глыбіню творчасці, якая ўзвялічвае штодзённыя цуды і жывое мінулае”) [1]. Прыведзеная вышэй фармулёўка абгрунтавання Нобелеўскай узнагароды сцвярджае вядучую ролю гісторыі ў творчасці паэта як сродку захавання культурнай ідэнтычнасці. Мінулае Ірландыі стварае фон для шэрагу яго вершаў, далучаючы чытача да яе неразгаданых таямніц. У найбольшай ступені ўсё, адзначанае вышэй, датычыцца ранніх зборнікаў вершаў Шэймаса Хіні (*Death of a Naturalist* ‘Смерць натураліста’ (1966), *Door into the Dark* ‘Дзверы ў цемру’ (1969), *Wintering Out* ‘Узімку на свежым паветры’ (1972) і *North* ‘Поўнач’ (1975)), якія і склалі аб’ект нашага даследавання.

Тэмпаральнасць першага зборніка Ш. Хіні “Смерць натураліста” вызначаецца пераважна катэгорыяй біяграфічнага часу, якая грунтуецца на канцэптах “сям’я”, “продкі”, “дзяцінства”, “прырода” і пад. Тым не менш, ужо на гэтым этапе паэт усведамляе сябе не толькі як асобу, але і як прадстаўніка сваёй нацыі, чый лёс непарыўна звязаны з яе мінулым і сучаснасцю. Пра гэта сведчыць шматзначнасць назвы верша-маніфеста *Digging* ‘Раскопкі’. У вершы паслядоўна, быццам археалагічныя напластаванні, раскрываюцца сэнсы гэтага слова: журналісцкае даследаванне, увасобленае ў вобразе асадкі, якую зручна, бы ружжо (*snug as a gun* [2, с. 13]), трымае рука, прадвызначаючы тым самым жорсткую і няўмольную публіцыстычнасць паэзіі Шэймаса Хіні; капанне бульбы як прыклад сялянскага побыту і сведчанне біяграфічнасці ранніх вершаў паэта; і, нарэшце, археалагічныя раскопкі, як увасабленне гістарызму яго творчасці.

Матыў каранёў як асновы ўсяго існага распрацоўваецца ў творчасці Шэймаса Хіні ў дзвюх асноўных тэмпаральнасцях: біяграфічнай і гістарычнай, носьбітамі якіх выступаюць, адпаведна, сям’я і глеба. Хранатоп глебы як месца, дзе захоўваецца мінулае, парэшткі людзей, культур, жывых і памерлых, спадзяванняў і роспачы, займае асаблівае месца ў ранняй творчасці паэта. Археалагічныя раскопкі праліваюць святло на складаную і трагічную гісторыю краіны, якая, у сваю чаргу, выступае адным з лейтматываў яго паэтычнай спадчыны. Адзначаны вышэй хранатоп раскрываецца праз асобныя локусы (калодзеж, яма, балота), жывыя і нежывыя аб’екты, якія ўтрымлівае глеба (карані, бульба, парэшткі ахвяр старажытных рытуалаў), інструменты, якія дазваляюць зазірнуць углыб яе (рыдлёўка, плуг, бульбакапалка), а таксама дзеясловы зыходнага руху (*sink* ‘паглыбляцца’, *reach in* ‘цягнуцца ўглыб’, *drown* ‘патануць’) як сімвал пераходу ў роўніцу мінулага часу.

Функцыю багны як захавальніка калектыўнай памяці даследчыкі [3] называюць адным з вызначальных чыннікаў паэзіі Шэймаса Хіні. Не адкрываючы прамога шляху ў мінулае як замкнёную прастору, багна ўяўляе сабой своеасаблівы палімпсест [3], носьбіт нападсцёртых слядоў і напластаваных успамінаў, “бяздонную” крыніцу мінулых падзей, якія ніколі не былі і не будуць сучаснасцю. Падкрэсліваючы неад’емнае адзінства актуальнай рэчаіснасці суб’екта ўспамінаў як кантэкста, створанага яго ўласным досведам, і згадак мінулага, брытанскі літаратуразнаўца Пітэр МакКэй (*Peter MacKay*) адзначае, што “далёкая ад дасканаласці, памяць у гэтых вершах уяўляе сабой бесперапынны працэс, бесперастанны зварот да адных і тых жа падзей з розных пунктаў погляду, і нязменнае самаўдасканаленне” [4, р. 80]. Багна – сімвал ізаляванасці мінулага, яго прыналежнасці да прасторы “пазапамяці”, аддаленасці і незалежнасці ад цяперашняга часу і ў той жа час непарыўнай прычынна-выніковай сувязі з ім. Інтэрпрэтацыя мінулага як базавага чынніка, які абумоўлівае існаванне і вызначальныя ўласцівасці сучаснасці, дазваляе разглядаць багну як перадумову паўтаральнасці і цыклічнасці Сусвету, якая пераўзыходзіць межы ірландскай гісторыі. Багна зрушвае фокус паэзіі Шэймаса Хіні з тапаграфічнага да археалагічнага падыходу,

з гарызантальнай у вертыкальную прастору, з паслядоўнай у пашыраную тэмпаральнасць. Яна знаходзіцца па-за прасторай і часам, з'яўляючыся адначасова крыніцай, шляхам і месцам прызначэння, тым, што было, што ёсць і што будзе. Ш. Хіні стварае т. зв. “паэтычны час” [3], які выходзіць за межы каляндарнага часу і метафізічнай тэмпаральнасці, спрадвечны час суіснавання ўсіх жывых істот.

Адной з праяў гістарычнай тэмпаральнасці ранняй творчасці Шэймаса Хіні з'яўляецца зварот да вобразаў продкаў як прадстаўнікоў уласнай супольнасці. У вершы *Ancestral Photographs* ‘Фотаздымкі продкаў’ паэт стварае замалёўку Ірландыі канца XIX – пачатку XX стагоддзя праз апісанне фенатыпу тыповага ірландца (*Jaws puff round and solid as a turnip, // Dead eyes are statue's and the upper lip // Bullies the heavy mouth down to a droop* [2, с. 26]), элементаў тагачаснай моды (цвёрды фетравы капялюш (*bowler hat*), срэбны ланцужок для гадзінніка), заняткаў (гандаль буйнай рагатай жывёлай на кірмашы). Лінейнасць і незваротнасць гістарычнага часу ўвасабляюцца ў лексемах семантычнага поля “завершанасць” (*dead* ‘мёртвы’, *fade / faded* ‘выцвітаць / выцвілы’, *come down* ‘сысці’, *stopped* ‘спыненыя’, *parked* ‘прыпаркаваная’, *stands still* ‘стаіць нерухома’, *closing* ‘зачыняючы’), а таксама ў сакральна-рытуальным працэсе перамяшчэння старога фотаздымка са сцяны на гарышча. Спалучэнне лексем разгледжанага вышэй семантычнага поля (*burial mounds* ‘пахавальныя курганы’, *put the stone back in its mouth* ‘закласці камянем уваход’ і пад.) з працэсам рытуальнага перамяшчэння мы назіраем і ў вершы *Funeral Rites* ‘Пахавальныя абрады’.

Асобную групу складаюць вобразы ахвяр старажытных рытуалаў, матэрыялізаваныя ў целах тапельцаў, знойдзеных падчас археалагічных раскопак (*Bog Queen* ‘Каралева балота’, *The Grauballe Man* ‘Чалавек з Граўбале’, *Punishment* ‘Пакаранне’, *Kinship* ‘Роднасць’ і пад.). Уплыў часу на фізічны стан парэшткаў перадаецца лексэмамі (пераважна дзеясловамі, дзеяслоўнымі словазлучэннямі і дзеепрыметнікамі) з канатацыяй знікнення / распаду (*hacked* ‘раструшчаны’, *frayed* ‘зношаны’, *digested* ‘пераварыў’, *fermenting* ‘падчас ферментавання’, *reducing* ‘які змяншаецца’, *has shrunk* ‘зморшчылася’, *rot* ‘гніль’, *perishable* ‘нетрывалы’ і пад.), тады як тэмпаральны разрыў паміж роўніцамі мінулага і цяперашняга часу ўвасабляецца ў лексемах семантычнага поля “страта” (*forgotten* ‘забыты’, *nameless* ‘безыменны’). Невыпадкова П. МакКэй адзначае “пазачасавасць” існавання “людзей балота”, іх “унутраны гістарызм”, радыкальна адрозны ад звычайнай тэмпаральнасці [4, р. 83]. Даследчыкі [3; 5; 6] выкарыстоўваюць для апісання такіх артэфактаў, тэрмін “мнематоп”: багна як мнематоп не толькі актывізуе памяць, але і сама з'яўляецца памяццю як у фігуральным, так і ў літаральным сэнсе, увасобленай у эксгумаваных целах.

Хранатоп багны і тарфянікаў як прасторы, якая захоўвае мінулае для сучаснасці, ўвасабляецца ў паўночнаеўрапейскіх тапонімах – назвах мясцін, дзе ў розны час з'яўляліся адзначаныя вышэй знаходкі: *Jutland* (паўвостраў Ютландыя (Данія)), *Aarhus* (горад Орхус, другі па велічыні горад Даніі,

змешчаны на ўсходзе паўвострава Ютландыя), *Tollund, Grauballe, Nebelgard* (вёскі на паўвостраве Ютландыя). Як вядома, у пэўныя гістарычныя перыяды, калі гісторыя становіцца штодзённай рэчаіснасцю, дамінантнай місіяй паэтаў і пісьменнікаў становіцца адлюстраванне вызначальных падзей – адным з прыкладаў гэтага ў Паўночнай Ірландыі стаў жнівень 1969 года, які паклаў пачатак 30-гадоваму перыяду масавых рэлігійных і палітычных сутычак на яе тэрыторыі. Прасторавы і тэмпаральны зрух у заключнай страфе верша *The Tollund Man* ‘Чалавек з Толанда’ падкрэслівае адзінства мінулага і сучаснасці, выклікае асацыяцыі з трагічнымі падзеямі ў сучаснай паэту Ірландыі і выступае сродкам сакралізацыі іх ахвяр. Як адзначаюць даследчыкі [7], спроба паэта змясціць падзеі адзначанага перыяда, іх першапрычыны і місію іх удзельнікаў у шырэйшы міфалагічны кантэкст усталёўвае няўстойлівую паралель паміж уяўным мінулым і сучаснай рэчаіснасцю, у выніку чаго наяўнасць у апошняй матэрыяльнага ўвасаблення абумоўлівае выцісканне міфа гісторыяй, што, у сваю чаргу, звужае змест твора, выводзячы на першы план асабісты досвед. Шэймас Хіні звяртаецца да рэмінісцэнтных хранатопаў Толанда і Ютландыі і ў пазнейшых вершах, у прыватнасці ў аднайменным вершы са зборніка *The Spirit Level* ‘Ступень духоўнасці’. Сюжэтную аснову твора складае вандроўка лірычнага героя ў Толанд у якасці турыста. Маркерамі пераходу з роўніцы цяперашняга часу ў роўніцу мінулага выступаюць граматычныя формы (дзеясловы пазамінулага часу (*Past Perfect Tense*), а таксама спалучэнне мадальнага дзеяслова з перфектным інфінітывам), лексічныя адзінкі з канатацыяй мінулага часу (*mound* ‘курган’, *tribe* ‘племя’), а таксама належныя да лексіка-семантычнай групы “гістарычныя артэфакты” (*standing stone* ‘каменны слуп’, *runic script* ‘рунічная пісьменнасць’), нетранслітараваны графічны перанос (трансплантацыя) запазычаных лексем у іх першапачатковым выглядзе (*futhark* – найстарэйшы рунічны алфавіт).

Функцыю рэмінісцэнтнага хранатопа ў вершы *Funeral Rites* ‘Пахавальныя абрады’ выконвае тапонім *Boyne* ‘Бойн’ – рака на паўночным усходзе Ірландыі, у выгібе якой змяшчаецца *Brú na Bóinne* ‘даліна Бойн’ са старажытнымі магільнямі эпохі мегаліту – аб’ект культурнай спадчыны ЮНЭСКО. Злучальным чыннікам паміж тэмпаральнымі роўніцамі таксама выступае прыпадабненне пахавальнай працэсіі да вялікай змяі, галава якой *enters the megalithic doorway* ‘уваходзіць у дзверы мегаліту’, а хвост выцягваецца з *Gap of the North* ‘Паўночнай цясніны’ (неафіцыйная назва *the Moyry Pass* ‘перавала Мойры’). Асобнае месца займаюць паўночнаеўрапейскія тапонімы *Iceland, Greenland, Orkney, Dublin* (верш *North* ‘Поўнач’) як сведкі гераічных старонак гісторыі, узмоцненыя мілітарысцкай лексікай (*raiders* ‘захопнікі’, *sword* ‘меч’, *violence* ‘жорсткасць’, *revenge* ‘помста’, *Thor’s hammer* ‘молат Тора’, *hatred* ‘нянавісць’, *spilled blood* ‘пралітая кроў’).

У вершах *Viking Dublin: Trial Pieces* ‘Дублін вікінгаў: пробныя вырабы’ і *Bone Dreams* ‘Сны костак’ гістарычнае мінулае ўвасабляецца ў археалагічных артэфактах (*combs* ‘грабеньчыкі’, *bone pins* ‘касцяныя шпількі’, *coins*

‘манеты’ і пад.), знойдзеных падчас раскопак, і лексічных адзінках семантычнага поля “продкі” (*ancestry* ‘род’, *old fathers* ‘старыя бацькі’, *burial* ‘пахаванне’, *ghosts* ‘прывіды’).

Сацыякультурны і сацыяльна-эканамічны кантэкст шэрагу вершаў Шэймаса Хіні абумоўлівае ўсеагульны характар ўвасаблення гістарычнага часу ў яго творчасці. Адлюстраванне заняпаду ірландскай эканомікі ў 30-я гг. XX стагоддзя [8] прасочваецца ў разгледжаным вышэй вершы *Ancestral Photographs* ‘Фотаздымкі продкаў’ на прыкладзе афіцыйнай забароны кірмашоў, якія стваралі канкурэнцыю гандлярам (*And watch you sadden when the fairs were stopped. // No room for dealers if the farmers shopped // Like housewives at an auction ring* [2, p. 27]). Вершы *At a Potato Digging* ‘Капаючы бульбу’ і *For the Commander of the “Eliza”* ‘Галоўнакамандуючаму “Элізы”’ будуюцца на алюзіі да Вялікага голаду сярэдзіны XIX стагоддзя, выкліканага, найперш, захворваннем і, адпаведна, неўраджаем бульбы. Атмасфера суцэльнай бядоты і безнадзейнасці ствараецца, апрача іншага, шляхам выкарыстання адмоўна афарбаваных тэмпаральных словазлучэнняў (*Centuries of fear and homage to the famine god* ‘стагоддзі страху і даніны богу голаду’, *timeless fast* ‘бясконцы пост’, *hungering from birth* ‘галодныя ад нараджэння’).

Маркерам гістарычнай тэмпаральнасці ў ранніх вершах Шэймаса Хіні выступае таксама традыцыя як злучальны чынік, увасабленне мінулага ў сучаснасці. У вершы *Traditions* ‘Традыцыі’ са зборніка *Wintering Out* ‘Узімку на свежым паветры’ паэт звяртаецца да моўнай традыцыі як носьбіта нацыянальнай ідэнтычнасці праз супрацьпастаўленне “спрадвечнай” ірландскай і навязанай звонку англійскай мовы. Адпаведна, тэмпаральнасць верша выяўляецца праз лексемы семантычных палёў “традыцыя” (*tradition, custom* ‘звычай’, *grass-root* ‘народны, масавы’) і “заныпад” (*vestigial* “рудыментарны”, *forgotten* “забыты”), а таксама вобраз крыжа Св. Брыгіты, выкінутага за адсутнасцю патрэбы ў адрыну. Спалучэнне *cherished archaisms* ‘запаветныя архаізмы’ і стылёва маркіраваныя дзеясловы *deem* ‘меркаваць’ і *allow* ‘дапускаць’ ілюструюць сакралізацыю традыцыі, стаўленне да перажыткаў мінулага як носьбітаў “патаемных ведаў”. У вершы *Bone Dreams* ‘Сны костак’ знойдзены на полі кавалак косткі метафарызуецца як *language of touch* ‘мова дотыку’, тым самым надаючы мове статус гістарычнага артэфакта, што падкрэсліваецца выкарыстаннем шматлікіх лексем семантычнага поля “мова” (*language, tongue* ‘мова’, *diction* ‘стыль вуснага маўлення’, *consonants* ‘звучныя’, *grammar* ‘граматыка’, *declensions* ‘скланенні’, *philology* ‘філалогія’, *kennings* ‘апісальныя звароты’). Паэт вылучае чатыры асноўныя стадыі развіцця англійскай мовы, паступова заглыбляючыся ў яе гісторыю, пераходзячы ад больш позніх этапаў да вытокаў і характарызуючы кожную з іх трапным эпітэтам (*Elizabethan canopies* ‘покрыва Лізаветы’ – *Norman devices* ‘вынаходніцтвы нармандцаў’ – *mayflowers of Provence* ‘кветкі Правансу’ – *ivied Latins of churchmen* ‘павойная латынь святароў’). Пераход у роўніцу гістарычнага часу і вяртанне ў цяперашні час адбываюцца ў вершы праз

выкарыстанне дзеясловаў са значэннем звароту да мінулага (*drop* ‘абрынуцца’, *push back* ‘прапіхацца назад’) і адваротнага руху (*come back* ‘вяртацца’, *re-enter* ‘зноў уваходзіць’), а таксама лексем з канатацыяй замкнёнай прасторы (*dungeon* ‘вязніца ў падполлі’, *coffered* ‘схаваны ў куфары’) як сімвала аддаленасці ў часе.

Сувязь паміж роўніцамі цяперашняга і мінулага часу нярэдка будзеца на асацыяцыях і ўспамінах (фотаздымак перастварае ва ўяўленні эпоху, у якую жывы змешчаны на ім чалавек; капанне бульбы выклікае думкі пра час, калі яе не хапала і пад.), падкрэсліваючы бясконцасць і бесперапыннасць гістарычнага часу. Маркерамі тэмпаральнага зруху выступаюць таксама лексемы семантычнага поля “памяць” (*memory* ‘памяць’, *restore* ‘аднаўляць у памяці’, *memories* ‘успаміны’ і пад.), дзеясловы і дзееспрыметнікі ўзыходнага руху (*dug up* ‘выкапаны’, *exhumed* ‘эксгумаваны’).

Такім чынам, у творчасці Шэймаса Хіні знаходзяць увасабленне такія ўласцівасці гістарычнага часу, як лінейнасць, бесперапыннасць, незваротнасць, бясконцасць і ўсеагульнасць, рэалізаваныя праз хранатоп глебы як прасторы, якая захоўвае мінулае для сучаснасці, вобразы продкаў і ахвяр старажытных рытуалаў, археалагічныя артэфакты, а таксама праз сацыякультурную і сацыяльна-эканамічную кантэкстуалізацыю асобных вершаў паэта. Злучальнымі чыннікамі паміж тэмпаральнымі роўніцамі мінулага і цяперашняга часу выступаюць тапонімы, традыцыя як носьбіт нацыянальнай ідэнтычнасці, рэмінісцэнтныя асацыяцыі і ўспаміны. Сярод асноўных канцэптаў, якія складаюць катэгорыю гістарычнага часу ў паэзіі Шэймаса Хіні, вылучаюцца канцэпты “мінулае”, “нацыя”, “ахвяра”, “ідэнтычнасць” і шэраг іншых.

ЛІТАРАТУРА

1. The Nobel Prize in Literature 1995 [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1995/summary/>. – Date of access : 23.09.2022.
2. Heaney, S. *Death of a Naturalist* / S. Heaney – London, Boston : Faber and Faber, 1987. – 57 p.
3. Ahmadgoli, K. *Dwelling in the “Darkness Echoing” : The Poetic Vision of Seamus Heaney and Martin Heidegger* / K. Ahmadgoli, S.-N. Taheri-Azam // *Brno Studies in English*. – 2018. – Vol. 44, No. 2. – P. 59–76.
4. MacKay, P. *Memory, the Bog, Seamus Heaney* / P. MacKay // *Ecloga*. – 2009. – №7. – P. 80–97.
5. Garrard, G. *Heidegger, Heaney and the problem of dwelling* / G. Garrard // *Writing the Environment : Ecocriticism and Literature* / ed. R. Kerridge, N. Sammells. – London : Zed Books, 1998. – P. 167–181.
6. Purdy, A. *The Bog Body as Mnemotope: Nationalist Archaeologies in Heaney and Tournier* / A. Purdy // *Style*. – 2002. – Vol. 36(1). – P. 93–110.

7. Dolmányos, P. Myth versus History in Contemporary Irish Poetry / P. Dolmányos // Eger Journal of English Studies. – 2018. – Vol. XVIII. – P. 55–64.
8. Neary, J. P. Protection, Economic War and Structural Change : The 1930s in Ireland / J. P. Neary, C. Ó Gráda // Irish Historical Studies. – 1991. – Vol. 27, No. 107. – P. 250–266.